

НАРОДНА ОСВІТА

Електронне наукове фахове видання

Видання згідно з наказом Міністерства освіти і науки України 07.10.2015
358-22-8 УДК 1.37

↑ Return to [Розділ "Педагогічна наука"](#)

Волинець К. І., Волинець Ю. О., Правдива А. П. Сучасні підходи до формування ціннісного ставлення до природи в дітей старшого дошкільного віку

УДК 373.2.015.31:502

Волинець К. І.,

професор кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент;

Волинець Ю. О. ,

старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук;

Правдива А.П. ,

магістрантка спеціальності «Дошкільна освіта» Педагогічного інституту, Київського університету імені Бориса Грінченка

Сучасні підходи до формування ціннісного ставлення до природи в дітей старшого дошкільного віку

У статті проаналізовано стан дослідженості проблеми в сучасній теорії та практиці. Висвітлено різні підходи до встановлення сутності понять «цінність», «ціннісне ставлення», визначено зміст поняття «ціннісне ставлення до природи».

Охарактеризовано психологічні особливості сприйняття довколишньої дійсності дітьми старшого дошкільного віку у процесі освітньої діяльності. Визначено сучасні підходи до вирішення проблеми формування ціннісного ставлення до природи в дітей старшого дошкільного віку, перспективні напрями подальших наукових досліджень.

Ключові слова: цінність, ціннісне ставлення до природи, екологічне виховання, дошкільник, заклад дошкільної освіти, освітня діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Гуманізація та гуманітаризація освіти, зростання національної самосвідомості суспільства активізують проблему духовного збагачення, переосмислення цінностей і ціннісних орієнтацій особистості. Так, у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

Аналіз екологічної ситуації на нашій планеті свідчить про те, що глобальне знищення природи – це побічний результат згубної діяльності суспільства: сучасний екологічний стан планети ставить під загрозу подальше існування й розвиток людства. Однією із передумов вирішення екологічних проблем сучасності є становлення екологічної особистості з реалістичним баченням і науковим світосприйняттям, ціннісним ставленням до суспільства і природи, важливу роль у формуванні яких відіграє освіта, зокрема, її найперша ланка – дошкільна. Саме освіта на основі культури формує основу духовності й моральності людини. Завдяки пізнанню законів природи людина усвідомлює не тільки цілісність і єдність світу, а і свою єдність, нерозривний зв'язок зі світом.

Пізнання природи як єдиного цілого, установлення зв'язків і взаємозв'язків між окремими її елементами та явищами розпочинається в закладі дошкільної освіти. Діти отримують початкові природознавчі знання під час освітньої діяльності, прогулянок, екскурсій тощо. Одночасно особистість, яка зростає, змушена розв'язувати життєві завдання високого рівня новизни і складності, актуалізує необхідність поводитися компетентно в багатоваріантному світі, диференціювати події за ступенем їх значущості, безпеки, корисності [5].

З огляду на це, важливо своєчасно забезпечити формування в дітей дошкільного віку елементарного природодоцільного екологічного світогляду, ціннісно-змістової наповненості за екологічним і природничим напрямками, почуття відповідальності за те, що відбувається довкола них, і наслідки їхніх дій у довкіллі, створення умов, за яких позитивні цінності суспільства стали б надбанням особистості та орієнтирами її діяльності, що є важливим аспектом розвитку і становлення майбутнього громадянина України.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема цінностей, особливостей формування і прояву ціннісного ставлення до об'єктів і суб'єктів навколишньої дійсності, духовних надбань людства посідає сьогодні важливе місце серед пріоритетних напрямів, що досліджуються фахівцями різних людинознавчих галузей наукового пізнання.

Теоретико-методологічним основам розв'язання проблем взаємодії людини і навколишнього середовища, філософсько-культурологічним аспектам соціальної природи особистості, формуванню її свідомості в контексті активного буття присвятили дослідження відомі філософи Б. Гершунський, О. Здравомислов, М. Каган, В. Тугаринов та інші. У педагогічному контексті дослідження цінностей у студентів здійснили вчені-педагоги І. Бех, В. Газман, Г. Ващенко, А. Донцова, В. Сухомлинський, І. Харламова, В. Білоусова, Н. Дем'яненко та інші.

У дослідженнях І. Зверева, Г. Ільїної, В. Крисаченко, Л. Печко, Е. Писарчук, Т. Русак науково обґрунтовуються мета, принципи, завдання і зміст екологічної освіти та виховання дітей. Особливості екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку досліджували В. Маршицька, Ж. Масенко, О. Онопрієнко, О. Пруцакова, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт.

Вплив довкілля на прояв особливої чутливості дошкільників, різноманітних емоційно-образних стимулів, їхню емоційну реакцію на безпосередні враження детально розкрито у працях Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, В. Волкової, О. Кононко, В. Котирло, З. Плохій, Т. Поніманської, Ю. Приходько, М. Титаренко, Н. Яришевої.

Водночас результати аналізу сучасного стану теорії і практики екологічної освіти й виховання засвідчили наявність суперечності між усвідомленням ролі ціннісного ставлення дітей до природи й низькою реалізацією його потенціалу в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Дослідники зазначають, що освітня діяльність у закладах дошкільної освіти спрямована переважно на інтелектуальний розвиток і меншою мірою стосується емоційно-чуттєвої сфери особистості. Водночас дотримання єдності впливу на інтелектуальну, емоційно-чуттєву, діяльну сфери особистості має принципово важливе значення й визначає ефективність екологічного виховання [7].

Мета статті – уточнення сутності понять «цінність», «ставлення» та «ціннісне ставлення до природи», їх використання у вихованні дітей старшого дошкільного віку. Розкриття сучасних підходів до формування ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Цінність як універсальне поняття пройшло складний і динамічний шлях історичного розвитку. Воно почало використовуватися ще з давніх часів, але в науковому обігу з'явилося лише у другій половині XIX століття. Теоретичне обґрунтування поняття «цінності» можна віднайти в Античності, працях Середньовіччя та Відродження, філософів та мислителів Нового часу. Зокрема, науковий інтерес до проблем розвитку ціннісних пріоритетів населення та середовища їх проживання виявляли такі мислителі, як Конфуцій, Аристотель, Платон, Гегель.

Особливу увагу привертають значні досягнення філософів Нового часу та початку XX століття: вони надавали великого значення проблемі людини й цінності людського життя (Р. Декарт, Г. Лейбніц, І. Кант, Г. Гегель, Г. Лотце, Ф. Ніцше, М. Хайдегер та ін.).

Проблемі взаємозв'язку природи і людини та їх гармонізації присвячені праці Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцці, Ф. Дисверга, А. Гумбольда, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, якими визначено багатогранність впливу природи на особистість дитини та застережено від нехтування законами природи, що може призвести до екологічної катастрофи як у природі, так і в духовності людини.

На кожному історичному етапі розвитку суспільства створювався специфічний набір і структура цінностей. Вони сприяли перетворенню соціальних норм та ідеалів у особистісні принципи життєдіяльності людини як вагової частини її внутрішнього світу. Особливої актуальності проблема цінностей набула в наш час, коли відбувається переоцінка цінностей і формуються нові цінності та ідеали.

Поняття «цінність» тривалий час було об'єктом дослідження різних галузей науки, що знайшло своє відображення у великій кількості концепцій і теорій. У більшості філософських, культурологічних і соціологічних досліджень цінність розглядається як відносини між суб'єктами й об'єктами (А. Кармін, М. Каган, А. Ручка), як норма, що регулює поведінку особистості (Н. Багдасар'ян, В. Тугаринов), як соціальне явище (М. Каган), як продукт життєдіяльності суспільства або соціальних груп (А. Абішева, Г. Андреева), як духовне формоутворення, яке виражається за допомогою моральних та естетичних категорій теоретичної системи [5].

Проте, як свідчить аналіз наукової літератури, дослідники, визначаючи зміст поняття «цінності», виділяють у ньому аспект значущості предметів, об'єктів, явищ навколишньої дійсності. Іншими словами, головною ознакою цінності має бути її корисність, важливість як для окремої особистості, так і для суспільства загалом. Саме ця ознака і визначає спрямованість особистості, стійкі смисли її життя й діяльності. Зокрема, В. Тугаринов запропонував таке визначення: «Цінності – це предмети, явища та їхні властивості, які потрібні (необхідні, корисні, приємні і т. ін.) людям певного суспільства або класу та окремій особистості як спосіб задоволення потреб та інтересів» [10, 14].

Для нашого дослідження сутності цінностей ваговою є думка дослідниці Г. Кузьменко про те, що «цінності – це ідеали, спрямовані на моральні орієнтири виховання та навчання (істина, добро, патріотизм, справедливість, чесність, порядність, відповідальність, освіченість, культура тощо), це ті якості й характеристики особистості, які визначають якісну своєрідність життєдіяльності людини, цілеспрямовано регулюють її поведінку і мають бути досягнуті в результаті освіти» [6, с. 106].

У класифікації психолога С. Анісімова [2], в основу якої закладено принцип потреб, наявні такі різновиди цінностей: людина і людство як найвища цінність; цінності матеріального життя, а також природні ресурси, знаряддя і продукти праці, необхідні для життя людей; цінності соціального життя: різні суспільні утворення, інститути й організації (родина, нація, класи, держава); цінності духовного життя і культури, а також наукові знання, моральні, естетичні й інші цілі, уявлення і погляди.

Отже, проблема цінностей – це проблема ціннісного ставлення людини до світу і до природи зокрема, а також до самої себе, проблема універсальності людського буття. Поняття «ставлення» – багатозначне та загальнонаукове, оскільки важливе для багатьох наук: філософії, психології, соціології та педагогіки. Серед різних видів ставлень варто виділити ціннісні ставлення [4].

Для формування емоційно-ціннісного ставлення до природи важливі як позитивні, так і негативні сторони емоційного сприйняття, емоційного ставлення до тих чи інших явищ, ситуацій. Позитивні емоції з'являються під час розширення кола знань про природу та її роль у житті людини. На цій основі в неї виникають почуття насолоди, радості від спілкування із природою, потреба перебувати у природі. Зневажливе ставлення до природи, псування й безглузде нищення її об'єктів має викликати в дітей негативні емоції, які мають трансформуватися в почуття обурення й потребу захищати природу.

Цінності визначають принципи поведінки, спрямовують інтереси та створюють мотивацію особистості, тому потрібно не лише розвивати емоції, а й усунути деякі з них, наприклад, жорстокість, байдужість, агресивність та інші. При цьому доцільно показувати негативний підхід дитини до такої поведінки, викликати почуття любові, турботи до живої істоти в самої дитини, яка вкоїла небажаний вчинок.

На думку К. Власенка [4], ціннісне ставлення – це система потреб, прагнень, переконань, які у свідомості особистості постають як ідеальні, значущі, важливі, мають певну цінність і стають основою розвитку нових якостей, сприяють формуванню спрямованості особистості. Ціннісне ставлення є своєрідним регулятором сенсу людського життя.

Б. Анан'єв [1] виокремив структуру й динаміку ставлень з-поміж основних характеристик особистості. Він розглядав характер людини як сукупність певних властивостей, до яких увіходять і суб'єктивні ставлення до суспільства, інших людей, самої себе, діяльності, які постійно реалізуються в суспільній поведінці й закріплені в способі життя. На його погляд, «перехід ставлень у риси характеру – одна з основних закономірностей характеротворення» [1, 386].

У працях із проблеми сутності понять «цінність» та «ціннісне ставлення» Н. Васильєв, О. Кочергін [4] дійшли висновку, що ціннісне ставлення до природи – це деякий універсальний

регулятор, який визначає способи впливу людини на природу, вибір засобів цього впливу, результат перетворювальної діяльності суспільства, а значить, і процесу становлення системи «природа – суспільство».

На думку П. Підкатистого [7], ціннісні відносини мають узагальнювальний характер, а особистість, яка володіє таким ставленням, виказуючи любов до природи, інтегрує такі якості: насолоду, спілкування, занепокоєння, прагнення до збереження.

Отже, на етапі дошкільного дитинства у процесі спілкування із предметами, об'єктами, явищами навколишньої дійсності в дитини формується система уявлень про світ. Більш того, взаємодіючи із предметами, об'єктами світу природи, дитина навчається бачити прекрасне, розуміти й цінувати добро і протистояти злу; у дошкільника розвиваються почуття, емоції, що має величезне значення для виховання в нього ціннісного ставлення до довколишнього середовища.

Виховання ціннісного ставлення до природи в дітей старшого дошкільного віку має особливості, обумовлені специфікою віку. Дітям старшого дошкільного віку властиве непрагматичне ставлення до природи, посилення мотивів спілкування з нею, потреба в повазі оточення тощо. Старший дошкільний вік є сензитивним для освоєння цінностей суспільства, суб'єктно-непрагматичної взаємодії із природою, оскільки діти старшого дошкільного віку характеризуються емоційною чутливістю до проблем навколишнього середовища, синкретичністю сприйняття світу, його художнім освоєнням.

Відносно завдань онтогенетичної характеристики процесу становлення ціннісних орієнтацій у поведінці дітей у різних видах діяльності й спілкуванні з оточенням специфіка їх прояву відбувається в наступній послідовності: цінності, які реалізуються в переживаннях краси природи, краси мистецтва, тобто цінності переживання; цінності, які реалізуються у відносинах людини до людини – любов, дружба, співчуття – цінності спілкування; цінності, які реалізуються у продуктивних творчих актах: працелюбство, творення, перетворення речей природи у процесі трудової діяльності – цінності творення; цінності, які реалізуються у ставленні людини до ситуацій: цінності подолання обмежень людиною в ситуації, коли вона практично впливати на її зміну не може. У житті дитини-дошкільника цінності переживання, творення, подолання обмежень взаємопов'язані й виявляються в активних формах взаємодії з оточенням і різних предметно-практичних, ігрових й образотворчих видах діяльності [9].

Ціннісне ставлення відображається у світогляді, переконаннях, рефлексивних рисах, діях, а також відображається в потребах, які мають прояв у переживанні тяжіння до об'єкта, активній спрямованості до оволодіння ним, афекторних процесах, способах і мотивах їх задоволення, а також їх трансформації в діяльність, результати якої проявляються у вигляді вчинків, дій, поведінки. Таке ставлення є свідомим компонентом структури особистості і сприяє творчому освоєнню світу.

Однак почуття в дітей не можуть виникнути самостійно, вони також не є похідними освіченості та інтелекту. Розвиток естетичних, моральних, інтелектуальних почуттів залежить від засобів і методів виховання, умов життя, а емоційний вплив допомагає засвоєнню знань та переведенню їх у сферу дій, які здійснюються самостійно та з інтересом [8].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість стверджувати, що **ціннісне ставлення до природи – це складне індивідуально-психологічне утворення, що відображає інтеграцію теоретичних знань, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей і практичних умінь дитини старшого дошкільного віку у сфері екології, а також емоційно-позитивне сприйняття природи, прагнення до її збереження і примноження.** Головна мета формування ціннісного ставлення до природи полягає в тому, щоб світоглядні позиції дитини стали внутрішніми, суб'єктивними, що визначають її поведінку і вчинки у природному середовищі.

На основі аналізу наявних досліджень у **системі роботи з формування ціннісного ставлення до світу природи в дітей старшого дошкільного віку** визначаємо такі взаємопов'язані **напрямки**: формування цінностей у процесі

- розвитку емоцій і почуттів дітей (розвиток емпатії дошкільнят по відношенню до об'єктів, явищ природи);
- еколого-орієнтованої діяльності;
- пізнання світу природи (формування в дітей дошкільного віку елементів екологічної компетентності).

Вважаємо, що **ефективність формування ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку** буде залежати від таких **чинників**:

- набуття дітьми системи природничих знань на практично-діяльній основі;

- створення емоційно-ціннісної основи спілкування вихованців із природою;
- вибору оптимальних форм, методів і прийомів екологічної освіти.

Значною мірою формування ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку залежить від залучення дітей до видів діяльності, у яких посилено акцент на стимулюванні й розвитку внутрішньої рушійної сили дитини. Ефективність розвивальної роботи з використанням методів діалогу, бесіди, аналізу проблемних ситуацій, створенням малюнків, проведенням розвивальних ігор і комунікативних вправ підтверджується зміною функціонування структурно-динамічної будови ціннісних орієнтацій дітей, а саме: наповненням змістом соціально значимого ідеалу, поступовим формуванням уявлень про його образ, який дитина перевіряє у процесі спільної з однолітками діяльності [9].

Крім того, специфіка становлення особистості на етапі дошкільного дитинства потребує об'єднання зусиль і напрямів діяльності системи освіти, батьків та педагогічної громадськості у створенні соціокультурного розвивального середовища та адекватної психологічної атмосфери довкола проблеми становлення ціннісних орієнтацій дитини.

Висновки. Ціннісне ставлення до природи є найважливішим елементом екологічної культури особистості, закріпленим життєвим досвідом індивіда, сукупністю його переживань, яке розмежує для конкретної людини значуще і незначиме. Процес формування ціннісного ставлення до природи у дітей старшого віку – це систематична педагогічна діяльність, що полягає у формуванні екологічних знань, вихованні любові до природи, розвитку прагнення берегти, примножувати її, формуванні вмінь і навичок діяльності у природі.

Цінності визначають зміст виховання. Тому їх потрібно оптимально формувати у вихованців: якщо в дитини не буде сформований ціннісний підхід до природи, явищ дійсності, то найяскравіший виховний процес не матиме очікуваних результатів. Освітня діяльність у закладі дошкільної освіти повинна стати для дитини бажаною, різноманітною, привабливою й корисною.

Подальший розвиток та перспективи дослідження. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні сучасних інноваційних технологій формування ціннісного ставлення до природи в дітей старшого дошкільного віку на засадах моделі особистісної взаємодії з дітьми.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания. Москва ; Воронеж : МОДЭК, 1996. 384 с.
2. Анисимов С. Ф. Духовные ценности : производство и потребление Москва : Мысль, 1988. 253 с.
3. Бондаренко В. Д. Культура общения с природой. Москва : Агропромиздат, 1987. 461 с.
4. Власенко К. О. Сутність поняття «ціннісне ставлення до сільськогосподарської праці». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Педагогіка, психологія, філософія» / редкол. С. М. Ніколаєнко (відп. ред.) та ін. Київ : Міленіум, 2016. Вип. 239. С. 36–41.
5. кононко о. л. Готовність майбутнього педагога до формування у дошкільників цілісної наукової картини світу. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; редкол. : В. В. Вербець, М. С. Янцур, І. Д. Бех та ін. Рівне : РДГУ, 2017. Вип. 17 (60). – С. 140.
6. Кузьменко Г. В. Теоретичні основи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва. *Поліхудожнє виховання учнів загальноосвітньої школи в процесі впровадження інтегрованих курсів* : матер. Міжнарод. шк. метод. досвіду / Л. М. Масол, Л. В. Школяр та ін. ; за заг. ред. А. М. Старєвої. Миколаїв : ОІППО, 2012. С. 104–110.
7. Маршицька В. Я. Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00. 08. Київ, 2003. 20 с.
8. Підкасистий П. І. Педагогіка : навчальний посібник для студентів педагогічних вузів і педагогічних коледжів. Москва : Педагогічне товариство Росії, 1998. 640 с.
9. Піроженко Т. О. Проблема вивчення ціннісних орієнтацій дошкільників: пошук та результати дослідження. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія «Філософія, педагогіка, психологія». 2015. Вип. 37. С. 130–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2015_37_23.
10. Тугаринов В. П. Марксистская философия и проблема ценности *Проблема ценности в философии* / под ред. А. Г. Харчева. – Москва ; Ленинград : Наука, 1966. – 2015. – Вып. 37. – С. 130–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2015_37_23 С.14 -24.

Волинець Е. И., Волинець Ю. А., Правдивая А. П. Современные подходы к формированию ценностного отношения к природе у детей старшего дошкольного возраста

В статье проанализировано состояние изученности проблемы в современной теории и практике. Раскрыты различные подходы к установлению сущности понятий «ценность», «ценностное отношение», определено содержание понятия «ценностное отношение к природе».

Охарактеризованы психологические особенности восприятия окружающей действительности детьми старшего дошкольного возраста. Определены взгляды исследователей на вероятные способы решения проблемы формирования у детей старшего дошкольного возраста ценностного отношения к природе, перспективные направления дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: ценность, ценностное отношение к природе, экологическое воспитание, дошкольник, заведение дошкольного образования, образовательная деятельность.

Volynets, E., Volynets, Yu. A., Pravdivaya, A. Modern Approaches to the Formation of Value Attitudes Towards Nature in Older Preschool Children

The relevance of the material presented in the article is due to the environmental problems of the present, one of the prerequisites of the solution which the authors see in the education of the individual, in which the value attitude to nature is formed. The article analyzes the state of research of the problem in modern theory and practice; different approaches to establishing the essence of the concepts of «value», «value attitude» are highlighted, the content of the concept of «value attitude to nature» is defined; psychological characteristics of perception of surrounding reality by older preschool children in the process of educational activity are characterized. The value attitude to nature in the article is considered as a complex individual-psychological formation, which reflects the integration of theoretical knowledge, value orientations, personal qualities and practical skills of the older preschool child in the field of ecology, as well as the emotional and positive perception of its preservation. The modern approaches to solving the problem of formation of value attitude to nature in older preschool children and perspective directions of further scientific researches are outlined.

Key words: value, value attitude to nature, ecological education, preschooler, institution of preschool education, educational activity.

Permanent link to this article: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=6217